

La traducció de les onomatopeies en el manga:

anàlisi de la traducció de *Kieta Hatsukoi* a l'anglès i a l'espanyol

Adaptación de Trabajo Final de Máster (Universitat Pompeu Fabra), tutorizado por el profesor Joan Josep Mussarra

1. Introducció

Les onomatopeies són un element molt important dins del còmic en general, i encara més dins del còmic japonès, conegut habitualment com a manga, per bé que aquesta paraula, en llengua japonesa, vol dir simplement còmic. En la llengua japonesa aquestes expressions són molt abundants i, a més, la seva definició és lleugerament diferent de la de l'onomatopeia anglesa o espanyola. Per a poder analitzar la traducció d'aquestes expressions, en el següent article, en primer lloc, es farà una introducció a la noció d'onomatopeia i el seu ús en la llengua espanyola i anglesa, i, en particular, en els còmics i la seva traducció. A continuació, es parlarà de l'onomatopeia japonesa amb més profunditat. Així doncs, s'explicarà en què es diferencien de la resta, les seves funcions gramaticals i les seves regles de formació. El quart punt se centrarà exclusivament en el funcionament de l'onomatopeia dintre del manga, les diferents tècniques de traducció utilitzades pels traductors i els problemes de traducció que suposen aquestes expressions. Finalment, es durà a terme una anàlisi de les traduccions a l'anglès i l'espanyol de les onomatopeies del primer volum de l'obra *Kieta Hatsukoi* amb l'objectiu d'observar les diferents tècniques de traducció que s'ha fet servir i esbrinar si aquestes depenen del tipus d'onomatopeia a traduir.

Raquel Viadel Rodríguez

Graduada en Estudios de Asia Oriental, mención en arte, cultura y literatura, Universitat Autònoma de Barcelona; Máster en Estudios de Traducción, Universitat Pompeu Fabra.

Interesada en la cultura y literatura japonesa y coreana, y el estudio de la relación entre el texto y la imagen en el cómic.

2. La noció d'onomatopeia: l'onomatopeia espanyola i l'anglesa

La paraula "onomatopeia" prové del grec *ónoma* "nom" i *poiéō* "fer", és a dir: "formació d'un mot". El DIEC la defineix de la següent manera: "Formació de mots a partir de la imitació de sons naturals" i, en una segona accepció, "Mot que resulta d'una onomatopeia". La RAE ens en dona dues

definicions similars: “1. Formación de una palabra por imitación del sonido de aquello que designa. 2. Palabra cuya forma fónica imita el sonido de aquello que designa”. Segons l’Oxford Dictionary: “an ‘onomatopoeia’ is a combination of sounds in a word that imitates or suggests what the word refers to; and an ‘onomatopoeic word’ is a word which imitates, reproduces or represents a natural sound” (Garcés, 2015). Així doncs, dintre de la mateixa definició trobem dos conceptes relacionats: l’acció per la qual el so natural s’intenta reproduir gràficament i la paraula que es forma com a resultat d’aquesta imitació (Bueno Pérez, 1994:18). Per tant, existeix una relació entre l’onomatopeia i el so real.

Tot sovint, l’estudi de l’onomatopeia en la lingüística i la literatura ha quedat relegat a un segon lloc. Per exemple, com a part d’un estudi general sobre còmics o sobre l’estil d’un autor (Garcés, 2015). Segons Schnetzer (2004, citat a Garcés, 2015), això es dona per diverses raons: per la dificultat en la classificació de les onomatopeies, perquè estan lligades a d’altres elements (tipografia, puntuació...), perquè sovint no tenen una representació gràfica convencional, per la seva associació a gèneres com el còmic i el llibre infantil que tradicionalment no han estat prou apreciats. Així doncs, en general, a Occident les onomatopeies solen ser considerades un llenguatge infantil que no està del tot integrat en la parla adulta (Luyten, 2002:180). Pel que fa a l’onomatopeia que es troba específicament dins del còmic, Garcés (1995:95 citat a Inose, 2009:158) la defineix com un tipus de llenguatge inarticulat que contrasta amb el llenguatge articulat que apareix dins les bafarades. En el seu estudi sobre la traducció de còmics, Kaindl (1999:274) les explica com a símbols lingüístics que proporcionen:

A visual reflection in writing of the auditive dimension of events and emotions. We can distinguish between three types of onomatopoeia: interjections, derivations of nouns or verbs and invented words, which are formed from vowels and consonants for their specific auditive quality.

Tanmateix, no existeix un consens sobre les fronteres del que es considera una interjecció, un so inarticulat i una onomatopeia (De La Cruz Cabanillas, Martínez, 2009:47). Quan aquestes onomatopeies apareixen fora de les bafarades de diàleg, es troben inserides a la imatge i, per tant, la mida, la tipografia, la direcció de les lletres... tot el conjunt forma part de la iconografia del missatge i això complica –i a vegades, impossibilita– la seva traducció a l’espanyol per raons tècniques (Garcés, 2015; Kaindl, 1999:274). A més, l’anglès és una llengua més dinàmica pel que fa a la invenció d’onomatopeies i la representació dels sons: a diferència de l’espanyol, en anglès les onomatopeies es poden gramaticalitzar fàcilment i convertir-se en noms i verbs sense necessitat de modificar-les. Per exemple, *bump*, *smash*, *crash*, *click*... (Santoyo 1985, citat a Garcés, 2015).

La dificultat de representar els sons en les llengües romàniques en general, sumat a l’hegemonia del còmic nord-americà en el mercat internacional ha portat a la universalitat de les onomatopeies d’aquest últim (Garcés, 2015; Luyten, 2002:180). La tendència de no traduir les onomatopeies d’aquests còmics resulta en una entrada massiva (i acceptació) d’onomatopeies de l’anglès a l’espanyol; fins al punt de ser utilitzades pels mateixos dibuixants espanyols en les seves vinyetes (Garcés 1995, citat a Inose, 2009:161). Actualment, no és estrany trobar onomatopeies d’origen anglès que han sigut incorporades a l’espanyol a través de processos com el préstec, l’adaptació o la creació de noves formes (Garcés, 2015). Curiosament, aquesta influència també afecta la traducció de manga japonès, ja que no és estrany trobar onomatopeies angleses en manga traduït directament del japonès a l’espanyol (Inose, 2009:162).

En el seu estudi sobre la representació de les onomatopeies en còmics d'origen espanyol, Garcés (2015) conclou que els autors en fan servir de tres tipus: formes angleses que ara són percebudes com a part de la llengua espanyola dintre del llenguatge del còmic, formes espanyoles tradicionals i noves creacions que són una combinació de sons anglesos i grafies espanyoles. A més, observa que quan es tracta de representar sons naturals, entesos com aquells sons produïts per humans i animals, més del 50% de les onomatopeies són d'origen espanyol, però, en canvi, quan es tracta de reproduir sons mecànics, més del 50% provenen de l'anglès, encara que no sempre siguin onomatopeies percebudes com a estranyes (Garcés:2015). Finalment, pel que fa a la traducció de les onomatopeies, Garcés (1995, citat a Inose, 2009:161) menciona tres mètodes: buscar un equivalent en la llengua meta (*kissy kissy*: mua mua), adaptar l'ortografia (*heh, heh*: je, je) o conservar l'onomatopeia sense cap canvi (*bang, splash*).

3. L'onomatopeia japonesa

La llengua japonesa és molt rica en onomatopeies, n'hi ha tantes que existeixen diccionaris específics amb centenars de pàgines dedicades a aquestes expressions (Luyten, 2002:181). Actualment, el diccionari més complet és el *Diccionari japonès de 4500 onomatopeies giongo i gitaigo*¹ publicat per Masahiro Ono l'any 2007 (Wu, Chen; 2019:118). Cal destacar que, tot i ser el diccionari amb un recull més ampli, aquest no recopila totes les onomatopeies existents, ja que contínuament se'n creen de noves i, per tant, el nombre d'onomatopeies possibles és il·limitat (Wu, Chen; 2019:118). No hi ha un consens sobre la quantitat d'onomatopeies que existeixen i aquesta varia segons l'autor (Inose, 2009:50). Hajima (2005:68 citat a Ogura, 2016:29), per exemple, afirma que el japonès en té unes 12.000, mentre que l'anglès en té unes 3.000. Així i tot, el consens general entre els experts és que el japonès té entre 3 i 5 vegades més onomatopeies que els idiomes occidentals (Ogura, 2016:23). Però, per què la llengua japonesa és tan rica en onomatopeies? Primer cal entendre en què es diferencia l'onomatopeia japonesa de la resta.

3.1. Classificació de les onomatopeies

El japonès posseeix un terme basat en el nostre «onomatopeia», amb la forma *onomatope* (オノマトペ). Té el mateix origen que la paraula “onomatopeia” i, per tant, és un terme que prové de la tradició occidental i que s'empra, sobretot, en el camp de la lingüística. S'utilitza per a posar nom a una categoria general dintre la qual es troben diversos tipus d'expressions (Ogura, 2016:24). Dintre de les *onomatope* trobem la classificació pròpiament japonesa de les onomatopeies: les *giongo* i les *gitaigo*. Els caràcters, d'origen xinès, de la paraula *giongo* (擬音語) es tradueixen com a “paraula onomatopeica” i fan referència a aquelles paraules que imiten un so real (Inose, 2007:98; Chang, 2000: citat a Leitão, 2010:294; Ogura, 2016:24; Sadygul, 2011:82). *Gion* significa “so imitatiu” o “efecte de so” i *go* “paraula”. Fins aquí, el *giongo* és el que coneixem pròpiament com a onomatopeies tant en català com en espanyol i en anglès.

D'altra banda, la llengua japonesa inclou dins d'aquesta categoria un tipus de paraules que no expressen cap so, sinó que són l'expressió fonètica d'un fenomen, un estat, una emoció o un

1 Traducció pròpia de “擬音・擬態語 4500 日本語オノマトペ辞典” (*Gion · gitaigo 4500 nihongo onomatope jiten*).

moviment (Luyten, 2002:181; Inose, 2007:98). Aquestes paraules reben el nom de *gitaigo* (擬態語), és a dir, paraules mimètiques. Si bé és cert que el terme “paraula mimètica” pot causar certa confusió, perquè sembla un terme que s’aplicaria més aviat a les onomatopeies que imiten sons, la paraula *gitaigo* es tradueix, literalment, com a “paraula mimètica”, ja que *gitai* significa “mimesi” i *go* “paraula”. A més, dintre dels estudis japonesos les paraules mimètiques són aquelles paraules que imiten i simbolitzen fonèticament un estat, sentiment o moviment que no produeix so (Inose, 2007:98; Chang, 2000: citat a Leitão, 2010:294; Ogura, 2016:24; Sadygul, 2011:82). Cal tenir present que el *gitaigo* segueix les mateixes normes de formació que el *giongo* tal com s’explica més endavant a l’apartat 3.3.

Podríem trobar un equivalent aproximat d’aquest tipus de paraules en alguna expressió catalana com “xino-xano” i fins i tot “ralet ralet”. Però els mots d’aquesta mena ocupen un espai molt marginal en català, mentre que en japonès els *gitaigo* són molt nombrosos i tenen una gran importància. En resum, segons Inose (2007:98), Chang (2000: citat a Leitão, 2010:294), Ogura (2016:24) i Sadygul (2011:82), dintre de la categoria onomatopeia trobem:

1. Onomatopeies: *giongo*. Paraules que imiten un so real.
2. Paraules mimètiques: *gitaigo*. Paraules que expressen fonèticament un estat, un moviment, un sentiment o una condició que en realitat no produeix cap so.

Tanmateix, si bé les categories *giongo* i *gitaigo* s’utilitzen com a termes classificatoris de caràcter general, l’onomatopeia japonesa es divideix en cinc subcategories. En primer lloc, el *giongo* es divideix en dues subcategories: *giongo*² i *giseigo* (Sadygul, 2011:82; Chang, 2000: citat a Leitão, 2010:294). La mateixa etimologia de la paraula japonesa ens indica a què fan referència:

- 擬声語 (*Giseigo*): 擬 (*gi* – imitar) 声 (*sei* – veu) 語 (*go* – paraula). Per tant, paraula que imita una veu (humana o d’animals). Per exemple, el grallar d’un corb: 力ー力ー (*kaakaa*).
- 擬音語 (*Giongo*): 擬 (*gi* – imitar) 音 (*on* – so/soroll) 語 (*go* – paraula). Per tant, paraula que imita sons i sorolls. Per exemple, el soroll dels passos al córrer: たたたた (*tatatata*).

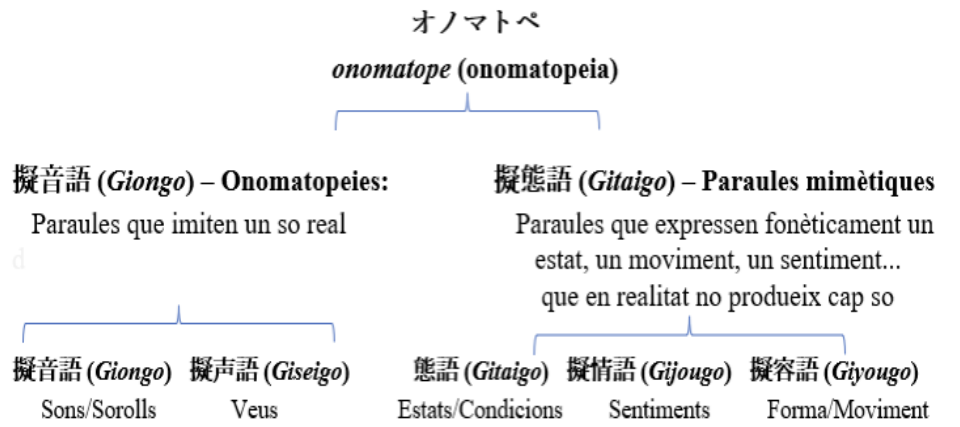
En segon lloc, el *gitaigo* es divideix en tres subcategories: *gitaigo*³, *gijougo* i *giyougo* (Sadygul, 2011:82; Chang, 2000: citat a Leitão, 2010:294). És a dir:

- 擬態語 (*Gitaigo*): 擬 (*gi* – imitar) 態 (*tai* – condició/aparença) 語 (*go* – paraula). Per tant, paraula que imita (i verbalitza) una condició (o un estat). Per exemple, el brillar de les estrelles: きらきら (*kirakira*).
- 擬情語 (*Gijougo*): 擬 (*gi* – imitar) 情 (*jou* – sentiments/emocions) 語 (*go* – paraula). Per tant, paraula que imita un sentiment. Per exemple, per expressar nerviosisme: わくわく (*wakuwaku*).
- 擬容語 (*Giyougo*): 擬 (*gi* – imitar) 容 (*you* – forma/figura) 語 (*go* – paraula). Per tant, paraula que imita una forma (de moviment). Per exemple, fer alguna cosa a poc a poc: そろそろ (*sorosoro*).

2 S’utilitza el mateix terme amb un significat més específic.

3 S’utilitza el mateix terme amb un significat més específic.

Així doncs, l'esquema de l'onomatopeia japonesa és el següent:

Tanmateix, cal tenir en compte que, en general, quan es parla d'onomatopeies japoneses se sol utilitzar els termes *giongo* i *gitaigo* com a categories generals que inclouen la resta de subcategories. En el cas de fer servir només el terme “onomatopeies”, aquest inclou també les paraules mimètiques, és a dir, en realitat s'està fent referència a la categoria onomatope. Pel que fa a la traducció, aquestes onomatopeies, especialment el *gitaigo*, plantegen un repte lèxic al traductor de manga, ja que són molt abundants dintre del gènere i l'expressivitat d'aquestes en la cultura japonesa és més gran que en altres àmbits culturals, i per descomptat més que en les principals llengües occidentals (Leitão, 2010). Tal com explica Inose (2007:98):

La paraula mimètica és una característica distintiva de la llengua japonesa, ja que no és estrany que altres llengües (per exemple, l'anglès o l'espanyol) tinguin onomatopeies. No obstant això, l'ús de paraules mimètiques és molt més infreqüent i, a part del japonès, es coneixen molt poques altres llengües, com el coreà i algunes llengües africanes, que tinguin aquest tipus d'expressió.⁴

Així doncs, quan s'afirma que el japonès té més onomatopeies que altres llengües, cal tenir en compte què és el que es considera una onomatopeia o no en cada idioma, perquè, com hem vist, la definició d'aquest tipus d'expressió pot variar d'una llengua a una altra. Tal com explica Ogura (2016:25-29) en la seva anàlisi comparativa de les onomatopeies angleses i les japoneses, també cal tenir present que en anglès només es compten aquelles onomatopeies que imiten de manera molt clara el so corresponent i són fàcils d'identificar, com per exemple: *bow-wow*, *ticktock*. Però, a diferència del japonès, l'anglès fa ús d'una gran quantitat de verbs que funcionen com a onomatopeia i que són més difícils de distingir perquè el so està inclòs en la paraula mateixa.

3.2. Funcions gramaticals de les onomatopeies

Alguns estudis argumenten que la gran quantitat d'onomatopeies (*giongo* i *gitaigo*) són el resultat de l'escassetat de verbs descriptius de la llengua japonesa (Chang, 2000:05 citat a Leitão, 2010:294; Inose 2007:101). Segons Haijima (2005:68 citat a Ogura, 2016:29):

Probablement, això és pel fet que el japonès té menys verbs que l'anglès. Per expressar el “riure”, en anglès trobem una gran quantitat de verbs com *laugh* (riure en veu alta), *smile* (somriure), *chuckle* (rialleta), *giggle* (riure nerviosament), *grin* (gran somriure), *simper* (somriure estúpid), *guffaw* (rialla sonora)... mentre que el japonès es limita a 笑う (*warau*, riure) i ほほえむ (*hohoemu*,

4 Traducció propia.

somriure). En canvi, en japonès trobem una gran quantitat d'onomatopeies que expressen els diferents tipus de riure: ゲラゲラ (geragera: rialla sonora), ケラケラ (kerakera: rialla estrident), クスクス (kusukusu: rialleta), ニヤリ (niyari: un gran somriure), ニタニタ (nitanita: somriure de satisfacció), ヘラヘラ (herahera: riure tontament), ガハハ (gahaha: riure escandalós).⁵

És a dir, en general, l'onomatopeia japonesa funciona com un adverbí que acompanya un verb. En altres paraules, el verb transmet el significat bàsic, però és l'onomatopeia que funciona com a adverbí la que expressa la manera de dur a terme l'acció. En canvi, en anglès és el mateix verb que expressa la manera de dur a terme l'acció el que funciona com a onomatopeia (Ogura, 2016:30). Tot i així, el *giongo* i el *gitaigo* no sempre tenen una funció adverbial. Tal com s'explica en l'apartat anterior, en japonès es considera que les dues formen part d'una sola categoria, així que les seves funcions gramaticals són molt semblants, tret d'una excepció: només el *gitaigo* pot funcionar com a verb o adjectiu (Inose, 2009:38).

3.2.1. Les onomatopeies com a adverbis

Gairebé totes les expressions *giongo* i *gitaigo* poden funcionar com a adverbis de manera (Inose, 2009:38) en afegir-los la partícula *to* (と) o *ni* (に) al darrere. En aquest context, totes dues partícules signifiquen "de manera..." (Inose, 2009:39). La partícula *to* es pot (i se sol) ometre, però, si s'omet la partícula *ni* d'aquelles expressions que la necessiten, l'expressió perd la naturalitat (Tajima, 2006:196).

- *Giongo*:

雨がざあざあ (と) 降る – *Ame ga zaazaa (to) furu*: plou intensament.

ガラガラにすいた電車 – *Garagara ni tsuita densha*: El tren arriba estrepitosament.

- *Gitaigo*:

にこにこ (と) 笑う – *Nikoniko (to) warau*: somriu feliçment.

ぎんぎんに目が冴えてる – *Ginggin ni me ga saeteru*: Tenir els ulls completament desperts (estar completament despert).

A més, algunes *gitaigo* poden funcionar com a adverbis de conseqüència (descriuen el resultat d'una acció o el canvi que expressa el verb) i, encara que molt poques vegades, també com a adverbis de grau (descriuen un progrés) o adverbis de freqüència (Inose, 2009:40-41).

3.2.2. Les onomatopeies com a substantius

Encara que el seu ús és menys freqüent, algunes *giongo* i *gitaigo* poden funcionar com a substantius sense que la seva forma sofreixi cap canvi (Inose, 2009:41). Per exemple:

- *Giongo*:

わんわんだ / *wanwan da*: és un gosset. En aquest cas és substitueix el substantiu *inu* (gos) per l'onomatopeia del lladruc del gos.

⁵ Traducció propia.

• *Gitaigo*:

ブラウスのひらひら / *borausu no hirahira*: el volant de la camisa. Aquí una associació, se substitueix el substantiu *furiru* (volant) per l'onomatopeia que expressa un moviment lleuger (Inose, 2009:42).

L'ús de *giongo* com a substantius sol associar-se al llenguatge infantil, però aquest no és el cas de les onomatopeies *gitaigo* (Inose, 2009:42-43).

3.2.3. Les onomatopeies com a verbs

Com ja s'ha mencionat, només les *gitaigo* poden funcionar com a verbs. Per convertir una paraula mimètica en verb, cal afegir-hi el verb *suru* (Tajima, 2006:195), que significa "fer". Aquest procediment també s'empra per derivar verbs a partir de substantius. Això no funciona amb totes les *gitaigo*, però el seu ús és molt extens i els verbs resultants es conjuguen igual que els verbs regulars (Inose, 2009:44-45).

- ニコニコする / *Nikoniko suru*: somriure.
- ペコペコする / *Pekopeko suru*: fer una reverència.

3.2.4. Les onomatopeies com a adjectius

Només algunes *gitaigo* funcionen com a adjectius, en afegir les partícules relacionants *na*, *no* o *da* que també s'afegeixen al conjuguar els adjectius regulars (Inose, 2009:44).

- ツルツルのお肌 / *Tsurutsuru no hada*: la pell greixosa.
- さらさらな髪 / *Sarazarana kami*: un cabell suau.
- 体がガチガチだ / *Karada ga gachigachi da*: tenir el cos agarrotat.

3.3. Forma de les onomatopeies

El procés de formació i la forma mateixa de les onomatopeies s'entenen més bé a partir del sistema d'escriptura de la llengua japonesa. Aquest sistema està format, a la vegada, per tres sistemes d'escriptura que es combinen entre ells: el *kanji*, el *hiragana* i el *katakana*. El *kanji* és el sistema d'escriptura format per caràcters d'origen xinès. Els caràcters individuals i les seves combinacions poden representar lexemes o paraules completes, segons els casos. El *hiragana* i el *katakana*, d'altra banda, són sil·labaris d'origen japonès. Estan compostos per un mateix nombre de signes (48 en tots dos casos) i representen els mateixos sons (Inose, 2009:23). El primer té una forma més rodona i s'utilitza per escriure terminacions de diferents tipus, paraules gramaticals, adjectius, conjugacions verbals... mentre que el darrer està format a partir de traços més rectes i s'utilitza per a la transcripció de paraules d'origen estranger (Inose, 2009:23). Per exemple, la paraula *onomatope* d'origen grec s'escriu en *katakana* (オノマトペ), però *giongo* en *kanji* (擬音語).

Les onomatopeies se solen escriure tant en *hiragana* com en *katakana*, segons la sensació que es vulgui transmetre al lector. Aquesta sensació és un efecte purament visual, ja que la forma arrodonida del *hiragana* transmet la sensació d'un so més suau, mentre que els traços més rectes del *katakana* transmeten un so més mecànic (Inose, 2009:23). Per exemple, *kirakira*:

Hiragana: きらきら   *Katakana*: キラキラ

Els *kanji* transmeten a la vegada un so i un significat, per això no s'utilitzen per crear onomatopeies que són només imitacions fonètiques de sons i estats (Inose, 2009:23). Una gran part de les onomatopeies estan construïdes sobre un patró de repetició (Tajima, 2006:194). Per exemple, l'onomatopeia *patapata* (aletejar) està formada per un patró de repetició de *pa-ta*. D'altra banda, tot i que la formació d'onomatopeies a partir d'un patró de repetició és molt abundant en la llengua japonesa, no és exclusiu d'aquesta: en anglès també s'observen expressions repetitives, per exemple, l'*oink-oink* del porc, o parcialment repetitives com el *tick-tock* del rellotge o el *ding-dong* de la campana (Tajima, 2006:194). Tanmateix, no totes les onomatopeies segueixen aquesta estructura, també n'hi ha moltes d'altres que no recorren al patró de repetició (Tajima, 2006:194). Per exemple: *kachin* (dringar) o *kyaa* (cridar). Maruyama explica des de l'aspecte estructural de la pròpia llengua japonesa que aquesta és una de les raons del perquè en japonès hi ha tantes onomatopeies i paraules mimètiques: "En japonès és més fàcil produir onomatopeies i paraules mimètiques. Per exemple, si afegim い, ん, つ i と (*i, n, tsu i to* respectivament) a l'arrel, podem crear innumerables onomatopeies"⁶ (Maruyama, 1986:104, citat a Ogura, 2016:31). Segons Hamano (2014, citat a Wu, Chen, 2018:91) l'onomatopeia japonesa té dos tipus d'arrel, el tipus CV (consonant, vocal) i el tipus CVCV. En l'onomatopeia *kirakira* trobem que l'arrel *kira* del tipus CVCV es repeteix formant una onomatopeia CVCV+CVCV. Així doncs, l'onomatopeia *kachin* es forma afegint el so ん (*n*) a l'arrel CVCV (*kachi*). Les terminacions ん, り, つ i と (*n, ri, tsu i to*) i les vocals llargues s'afegeixen a les arrels per donar un matís diferent al seu significat (Inose, 2009:47) i es consideren un element bàsic de l'onomatopeia (Ono, 2015, citat a Wu, Chen, 2018:93). Inose (2009:47-49), Wu i Chen (2018:93) expliquen el significat que aporten aquestes terminacions de la forma següent:

- つ (+ と) (*tsu⁷ + to*): expressa un so, una acció o una sensació que s'acaba ràpid, que para abruptament. Per exemple, *gokutsu* (ごくつ): empassar.
- り (*ri*): transmet un sentiment de suavitat o lentitud, llarg, deliberat. Per exemple, *nosori* (のそり): moure's molt lentament.
- ん (*n*): normalment expressa un so o un estat prolongat, persistent, que ressona. Per exemple, *gohon* (ごほん): una tos molt forta.
- Vocals llargues: sensació de continuïtat, una cosa que dura un temps. Per exemple, *kyaa* (きや〜): un crit que s'allarga.

En general, l'única diferència entre les onomatopeies amb una arrel CV i una CVCV és que les primeres s'utilitzen per a expressar *giongo* que imiten veus i sons, i *gitaigo* que expressen moviments simples, mentre que les segones no es limiten només a la representació de sons i moviments, sinó que poden expressar idees abstractes com emocions i actituds (Wu i Chen, 2018:91). Un altre punt important pel que fa a la formació de les onomatopeies són els conceptes de *dakuon* i *handakuon*: es tracta de dos símbols fonètics que s'afegeixen a les consonants sordes per convertir-les en sonores (Inose, 2009:23). Visualment, el *dakuon* és una espècie de "cometes" i el *handakuon* un "cercle" que es col·loca al costat superior dret del *hiragana* o el *katakana*. Així doncs, la síl·laba *ka* passa a ser *ga* (か > が), *sa* a *za* (さ > ざ), *ta* a *da* (た > だ), *ha* a *ba* o *pa* (は > ば, ぱ). Aquest canvi en el so afecta les onomatopeies i les paraules mimètiques, ja que el significat d'aquestes expressions també es veu alterat de forma parcial: s'exagera o emfatitza

6 Traducció pròpia.

7 El *tsu* no es pronuncia, es tracta d'una oclusió glotal. A final de paraula, indica un so que acaba de forma abrupta.

l'onomatopeia, a vegades amb una connotació negativa (Inose, 2009:32). Per exemple, *harahara* (はらはら) seria el so com d'un aleteig, *barabara* (ぼらぼら) el cruixit de les fulles i *parapara* (ぱらぱら) un soroll més fort, un estrèpit.

En conclusió, tot i el nombre limitat de síl·labes de la llengua, el japonès compta amb diferents tècniques, a partir de les quals pot crear onomatopeies amb molts matisos diferents i una càrrega expressiva molt gran, difícil de transmetre en la traducció.

4. L'onomatopeia en el manga i la seva traducció

L'onomatopeia japonesa es fa servir en molts més àmbits que l'anglesa o l'espanyola, s'utilitza de forma natural tant en converses quotidianes com en premsa escrita (Inose, 2007:97) i és un element molt important en l'aprenentatge de la llengua. Certament, també és molt abundant en la novel·la i el manga. Les onomatopeies que apareixen sobre el dibuix, fora de les bafarades del diàleg, són molt més nombroses en el còmic japonès que no en l'europeu i el nord-americà, i serveixen per intensificar i emfatitzar la narració (Huang, Archer, 2014, Rohan, Sasamoto, O'Brien, 2021:62). Apareixen en quasi cada escena, en mides i posicions molt variades, amb la finalitat de transmetre una sensació de realitat, com si es mirés una pel·lícula (Tajima, 2006:202). A més, aquestes onomatopeies i paraules mimètiques es presenten en una tipografia molt estilitzada, diferent de la del text narratiu (Rohan, Sasamoto, O'Brien, 2021:61). És per això que l'adaptació gràfica d'aquestes expressions exigeix una gran inversió de temps i recursos econòmics.

A més, el manga presenta un conjunt d'onomatopeies i paraules mimètiques que són úniques del gènere i que només s'entenen dins del context del mateix manga, es a dir, el lector japonès tampoc no les entén fora d'aquest (Sell, 2011), ja que no respecten la típica estructura de les onomatopeies, o directament són una invenció creativa de l'autor (Wu, Chen, 2018:96). Un exemple d'aquestes onomatopeies que només tenen significat dintre del gènere és *dodododo* (ドドドド) que pot repetir-se tantes vegades com vulgui l'autor i representa un so ràpid i continuat. Tot això representa una dificultat afegida a la traducció, ja que les onomatopeies tenen una importància en la construcció del significat superior a la de les onomatopeies en les llengües occidentals. En general, el manga tendeix a consumir-se com un text estrangeritzat, el lector és molt conscient que allò que està llegint és una traducció (Sell, 2011), i per això la tendència general és l'ús d'estratègies de traducció estrangeritzadores que preservin els elements de la cultura japonesa, en comptes d'estratègies domesticadores que la dilueixin (Sell, 2011). Tot i això, Ceglia i Caldesi Valeri (citada a Huang, Archer, 2014), entenen que en les traduccions de manga trobem tant estratègies de localització com d'enculturització. L'enculturització consisteix en una alteració mínima de l'original i és més pròpia de les *scanlation*, és a dir, les traduccions no professionals dutes a terme per fans i disponibles il·legalment a internet. Aquestes traduccions es limiten a substituir el text d'una llengua a una altra. En canvi, la localització contempla la traducció com una transició d'una llengua a una altra. Aquesta pràctica és més pròpia del manga comercial en què, a part del llenguatge escrit, també cal adaptar la tipografia al nou públic. Això inclou la reescriptura de les onomatopeies un cop traduïdes, una pràctica que no sempre es du a terme perquè l'adaptació gràfica de les onomatopeies suposa una gran inversió de temps i de recursos econòmics que l'editorial no sempre està disposada a invertir. A més, la major part de les onomatopeies estan introduïdes a mà, dibuixades pel mateix autor i, per tant, formen part de la il·lustració. Són a la vegada imatge i text (Sell, 2011). En conseqüència, l'adaptació gràfica suposa una alteració de la imatge original. D'altra banda, tal com

afirmen Huang i Archer, l'efecte sonor forma part de l'efecte visual i evoca el "sentiment japonès" del text. El lector, encara que no és capaç de llegir l'onomatopeia, pot endevinar el so pel context de la situació i l'elecció de la tipografia (Huang, Archer, 2014).

En el cas de les traduccions a l'anglès, la tècnica d'adaptar gràficament les onomatopeies ve decidida per l'editorial i la seva filosofia (Sell, 2011). En el cas espanyol, aquesta adaptació gràfica rarament es duu a terme. Les onomatopeies s'adapten gràficament quan es dona prioritat a la funcionalitat del text per sobre de la part estètica (Sell, 2011). Segons Rohan, Sasamoto i O'Brien (2021:61), en aquest cas parlaríem d'una substitució textual completa en què "l'onomatopeia japonesa s'esborra i se substitueix per una rèplica tipogràfica en la llengua d'arribada". Com ja hem dit, darrere d'aquesta tècnica de traducció hi ha molta feina i per això és més habitual en les edicions per a col·leccionistes. D'altres vegades, es fa ús de l'anotació, és a dir, s'afegeix la traducció com un subtítol o una nota quan el significat és important però no es vol interferir en la imatge (Rohan, Sasamoto, O'Brien, 2021:61). Aquestes dues tècniques fan que el text sigui accessible al públic general, però poden resultar insuficients quan no existeix una onomatopeia equivalent en la llengua d'arribada (Sell, 2011). Sovint se segueix el procediment de romantitzar les onomatopeies japoneses, però això no sempre és efectiu, perquè en la majoria dels casos les onomatopeies no són reconeixibles en la llengua d'arribada (Sell, 2011). A més, existeixen altres tècniques menys convencionals utilitzades per traductors professionals com la no traducció de les onomatopeies o la recopilació de la traducció de les onomatopeies en forma de glossari incorporat al final del volum, en forma d'apèndix (Rohan, Sasamoto, O'Brien, 2021:61). Pel que fa a la traducció de manga a l'espanyol, com a norma general s'utilitza la tècnica d'anotació.

Finalment, cal tenir en compte que a diferència del que succeeix en la novel·la, en què aquestes expressions solen adverbialitzar-se, o com a mínim apareixen dins d'un text, en el cas del manga apareixen sense cap funció gramatical, no estan incloses a la frase i actuen com un efecte sonor (Inose, 2009:13). Per tant, el traductor no pot fer recórrer a paràfrasis (Wu, Chen, 2018:96). Tal com explica Sell (2011), un d'aquests mètodes de traducció de les onomatopeies del japonès a l'anglès és la creació de paraules i frases que no són mimètiques, i que actuen com a etiquetes descriptives més que com a onomatopeies, per a expressar la mimesi del silenci (*gitaigo*). Per exemple, l'ús de *smile* com a traducció de *nikoniko* o *silence* per *shiiin* (Sell, 2011). Aquesta tècnica és molt comuna en la traducció a l'anglès, però no s'utilitza quasi mai en espanyol, més enllà de l'etiqueta *silencio* per a l'onomatopeia *shiiin*. Un altre exemple d'això és l'ús de verbs com *jump*, *move*, *shake...* com a traducció de les *gitaigo* que indiquen moviment. En espanyol, per norma general, mai no es fa servir la tècnica de les etiquetes descriptives com a traducció de les *gitaigo*, cosa que obliga els traductors a ser més creatius i pensar noves onomatopeies que transmetin aquests moviments.

5. Anàlisi de cas: la traducció de les onomatopeies a *Kieta Hatsukoi*

L'obra escollida per a dur a terme l'anàlisi sobre la traducció de les onomatopeies en el manga és *Kieta hatsukoi* (2019) d'Aruko i Wataru Hinekure i les seves traduccions a l'espanyol i l'anglès: *Confuso primer amor*, traduïda per Eduardo Ozores i publicada per Milkyway Ediciones l'any 2022, i *My Love Mix-up*, traduïda per Jan Cash i publicada per VIZ Media l'any 2021. Es tracta d'una comèdia romàntica que compta actualment amb vuit volums publicats al Japó. Tanmateix, el corpus d'aquest estudi està format per les onomatopeies del primer volum. *Kieta Hatsukoi* explica la història de l'Aoki, un estudiant d'ensenyament secundari que està enamorat d'una companya de classe, la

Hashimoto. Un dia ella li deixa la goma d'esborrar i l'Aoki veu que hi ha escrit un nom acompanyat d'un cor. Es tracta del nom de l'Ida, el company que s'asseu davant d'ell. Per accident, l'Ida veu la goma i es pensa que és de l'Aoki. A partir de llavors comença una història plena de malentesos i sentiments confosos. S'ha escollit aquesta obra per la seva expressivitat en el camp visual i la gran càrrega còmica que resulta en l'ús d'una gran varietat d'onomatopeies. A més, es tracta d'una història que ocorre en un institut i, per tant, ens trobem amb situacions més properes a les de la vida quotidiana.

5.1. Metodologia

El corpus d'aquest estudi està format per les *giongo* i les *gitaigo* que no formen part del diàleg, ja que funcionen de manera independent, sense context que els atorgui una funció gramatical. En la taula incorporada a l'annex d'aquest treball, hem numerat totes les expressions segons el capítol i la pàgina on apareixen. Com que a l'original les onomatopeies són en japonès, n'hem fet una transcripció a l'alfabet llatí i hem explicat el significat de cada una d'aquestes expressions. A continuació, indiquem a quina categoria pertany cada una de les onomatopeies, és a dir, si es tracta d'una *giongo* o una *gitaigo*. Finalment, donem la traducció a l'espanyol i a l'anglès i observem quin ha sigut el mètode de traducció que s'ha fet servir en cada cas. Per a aquesta última part hem utilitzat com a ajuda el *Diccionario de onomatopeyas del cómic* de Gasca i Gubern i el *Diccionario d'onomatopeies i altres interjeccions: Amb equivalències en anglès, espanyol i francès* de Riera-Eures i Sanjaume.

5.2. Resultats

El corpus d'anàlisi està format per un total de 184 onomatopeies, de les quals 53 són *gitaigo* i 131 *giongo*. Els mètodes de traducció observats són l'ús d'una onomatopeia equivalent, la creació d'una nova onomatopeia, l'ús d'una expressió que canvia el significat de l'original, la transcripció i adaptació de l'onomatopeia japonesa, l'ús de paràfrasis i, en el cas de l'anglès, d'adjectius com a etiquetes descriptives o explicatives. A més, en el cas de la traducció a l'espanyol també s'utilitzen onomatopeies que provenen de l'anglès, mentre que en la traducció a l'anglès és abundant l'ús de verbs per a la traducció d'aquestes expressions.

A continuació les dades desglossades:

Mètodes utilitzats en la traducció a l'espanyol:	<i>Giongo</i>	<i>Gitaigo</i>	TOTAL
Traducció per un equivalent	93	10	103
Original	6	21	27
Etiqueta descriptiva	6	4	10
Canvi de significat	9	13	22
Anglès	9	2	11
Adaptació del japonès	8	3	11

Mètodes utilitzats en la traducció a l'anglès:	<i>Giongo</i>	<i>Gitaigo</i>	TOTAL
Traducció per un equivalent	83	6	89
Original	8	10	18
Etiqueta descriptiva	5	6	11
Canvi de significat	2	9	11
Verb (canvi d'ortografia)	12 (+14)	19 (+3)	48
Adaptació del japonès	7	0	7

Segons les dades obtingudes, pel que fa a la traducció de les *giongo* en les dues llengües, la tècnica que destaca amb diferència per sobre de les altres és l'ús d'un equivalent com a traducció d'aquestes expressions que imiten un so. Tanmateix, en anglès també és força important l'ús de verbs que funcionen com a onomatopeies. En canvi, en la traducció de les *gitaigo* els traductors fan servir diferents tècniques segons la llengua amb què treballen per a transmetre el significat d'aquestes expressions que, en general, no tenen un equivalent clar. En el cas de l'espanyol, la tècnica més utilitzada és l'ús d'una onomatopeia original mentre que en l'anglès es recorre a l'ús de verbs que, pel que fa a les *gitaigo*, funcionen més com una etiqueta descriptiva. Tot i això, no podem concloure que l'ús de cap tècnica destaqui clarament per sobre de les altres com en el cas de les *giongo*.

En els següents apartats es mostren exemples de cada una de les tècniques observades en l'anàlisi.

5.2.1. Traducció per una onomatopeia equivalent

El mètode més utilitzat tant en espanyol com en anglès és la traducció d'una onomatopeia per una altra onomatopeia equivalent en la llengua meta. Tanmateix, s'observa que aquest mètode predomina sobretot pel que fa a la traducció de les *giongo*, és a dir, aquelles onomatopeies que són la reproducció d'un so o una veu i, per tant, en una gran part dels casos és possible trobar un equivalent en la llengua meta, ja que coincideix amb la noció d'onomatopeia que es coneix a Occident. El total de *giongo* traduïts per una onomatopeia equivalent és de 93 (d'un total de 131) en el cas de l'espanyol i de 83 en anglès. Així doncs, pel que fa a les *giongo* traduïdes per una expressió equivalent trobem, per exemple, l'expressió *gaya gaya* que indica que se senten veus de fons, que en la traducció espanyola s'ha traduït per *bla bla*; o *pashin* que és el soroll que fa una porta en tancar-se i que s'ha traduït per *ka-chak* en anglès. Entre les *giongo* que s'han traduït per un equivalent s'observen sobretot soroll de portes i objectes, crits, exclamacions de sorpresa i rialles.

Com a exemple de *gitaigo* traduïda per un equivalent en espanyol trobem l'expressió *don*, que indica un estat de sorpresa i que s'ha traduït per *chaan*, entenem que com abreviació de *tachán*, que expressa el mateix estat. En anglès trobem l'exemple de *ha(tsu)*, que indica que s'ha recordat alguna cosa, per l'exclamació *oh* que es podria fer servir en el mateix cas, o l'expressió *iya iya*, que indica el moviment de negació amb el cap, traduïda com a *Nope. Nope.* en anglès i *iNo, no!* en espanyol.

5.2.2. Traducció per una onomatopeia original

Pel que fa a la traducció a l'espanyol, la creació d'una nova onomatopeia que transmeti el so o el moviment/sentiment de l'original és el segon mètode més usat (el tercer en anglès). A més, és la tècnica més utilitzada en la traducció de les *gitaigo* del japonès a l'espanyol, segurament per la impossibilitat de trobar-ne un equivalent els traductors decideixen crear una nova expressió. Així doncs, ens trobem amb expressions com *hyoko* o *hiyoi* que indiquen un moviment amb el cap traduïdes per *flic* i *flics* en espanyol. En el cas de l'anglès s'usa *pwop* i *fwoop*, que sí que existeixen, però, en canvi, per a traduir *gui*, que significa assenyalar, es fa servir l'onomatopeia original *shoop* en lloc de, per exemple, *poing*.

Tot i així, també trobem *giongo* traduïdes per una onomatopeia original, cosa que mostra que encara que és més fàcil trobar un equivalent per a aquestes expressions, no sempre és possible. Com a exemple, trobem l'expressió *koron* que expressa el soroll que fa un objecte al rodar amb suavitat per una superfície. Com que no es troba un equivalent en la llengua meta, en la traducció a l'espanyol es decideix crear una nova onomatopeia: *tloc*. En el cas de l'anglès, per exemple, s'observa l'ús de *shup shup* per a expressar el soroll al arrugar un paper (*gasa gasa*).

5.2.3. Traducció per un préstec: adaptació de l'anglès o el japonès

L'adaptació directa de l'onomatopeia japonesa és la tècnica menys utilitzada en la traducció a l'anglès i la segona menys utilitzada en l'espanyol. Tanmateix, no és una tècnica estranya. Així doncs, ens trobem amb expressions com *shaa* (el soroll de l'aigua de la dutxa) o *nugi* (nominalització del verb *nugu*, despullar-se, que funciona aquí com a onomatopeia), que en espanyol solament s'han transcrit com *shaa* o s'han adaptat a l'ortografia com *ñugui*. Pel que fa a les *gitaigo* destaca la mimesi del silenci *shiiin* per *shhhn* o *gununu*, que expressa un estat de frustració, per *gñuuu*. Pel que fa a l'anglès, és curiós l'ús de *gyaah* (onomatopeia japonesa que indica un tipus de crit estrident) com a traducció anglesa de diferents tipus de crits com *waagyaa*, *aa*, *uwaa*. Això ens indica que segurament algunes onomatopeies d'origen japonès ja han estat introduïdes i acceptades dintre del llenguatge del manga.

A més, en la traducció a l'espanyol també ens trobem amb onomatopeies que són un préstec de l'anglès, tot i que la traducció sigui del japonès a l'espanyol, segurament per la influència del còmic americà i les seves onomatopeies, com ja hem dit abans. Així doncs, ens trobem amb expressions com *gui* (assenyalar amb el dit) o *pasha* (esquitxar) que s'han traduït per *poing* i *splash*.

5.2.4. Traducció per una onomatopeia que canvia el significat

Pel que fa a la traducció d'una onomatopeia per una altra que no significa el mateix, en alguns casos les *gitaigo*, que en realitat no reproduïen cap so, es tradueixen per una expressió amb un significat semblant o relacionat però que sí que transmeten un so. Aquest és el cas de *horori*, una *gitaigo* que expressa el fet de posar-se sentimental. En espanyol i en anglès respectivament s'ha utilitzat les onomatopeies *blip* i *plub* que se solen utilitzar en caure una llàgrima. Un altre exemple és *gin!!* que expressa un estat emocional alterat i que s'ha traduït com a *grrr* en espanyol i *krik* en anglès. La traducció per una onomatopeia que canvia el significat també pot ser el resultat d'un error d'interpretació. Per exemple: *moyaa* expressa el fet de reprimir un sentiment. En espanyol s'ha traduït per *hm*, que més aviat indica el fet d'estar pensatiu, i en anglès per *urk*, més semblant a l'onomatopeia d'estar enfadat. El canvi de significat també pot ser intencional, o causat per la mateixa imatge, com en el cas d'*icha icha*, una *gitaigo* que expressa el fet d'estar flirtejant i

acompanya una imatge d'una parella somrient. En espanyol s'ha optat per traduir aquesta expressió per *ji, ji* que expressa una forma de riure.

5.2.5. Traducció per un verb o una etiqueta descriptiva

Tal com s'explicava en el punt 4, una tècnica molt comuna per a la traducció de les onomatopeies del japonès a l'anglès és l'ús de verbs, paraules i frases que actuen com a etiquetes descriptives més que com a onomatopeies. En aquest estudi s'observa que l'ús de verbs és la segona tècnica més utilitzada en la traducció a l'anglès. Així doncs, trobem una gran quantitat d'exemples tant per a la traducció del *giongo* com *wipe, sigh, thump...* com per al *gitaigo*: *blush, jolt, flirt, reel...* És una categoria heterogènia, perquè inclou des de mots que ja tenen un ús estereotipat com a onomatopeies, com és el cas de *sigh* i *thump*, fins a d'altres que només apareixen amb aquesta funció en contextos molt específics, com és el cas de *blush* i *flirt*, però entenem que malgrat tot responen a un mateix tipus bàsic. D'altra banda, també es fan servir molts verbs amb l'ortografia canviada per transmetre millor la sensació d'onomatopeia: *skrub (scrub), skrtch (sketch), mrmr (murmur)...* A més, també s'observen noms, adjectius i expressions que, igual que els verbs, funcionen com a etiquetes descriptives més que com onomatopeies. També els hem agrupat dins de la categoria d'etiqueta descriptiva. Per exemple: *gloom, silence, nice!...*

Encara que no sigui gaire habitual, en la traducció a l'espanyol també s'observa l'ús d'etiquetes descriptives. Tanmateix, encara que s'ha fet ús del mateix nom de categoria, no es tracta de noms ni adjectius, sinó que majoritàriament són frases curtes i expressions de l'estil: *doy mal rollito; oye, que eso duele; vale, tío...*

6. Conclusions

El japonès és una llengua molt rica en onomatopeies i aquestes s'utilitzen en tots els nivells de la llengua. En el cas del manga, apareixen pràcticament en cada pàgina i el seu significat és molt important en la narració. És per aquesta raó que la seva traducció és essencial. A diferència de l'anglès i l'espanyol, el japonès compta amb una categoria especial dintre de les onomatopeies, les *gitaigo*, o paraules mimètiques, que expressen un estat, un moviment o un sentiment. Són precisament aquestes expressions les que plantegen un repte al traductor, perquè no tenen un equivalent clar en la llengua meta.

En l'anàlisi de les traduccions de *Kieta hatsukoi* hem pogut observar que la tècnica que predomina en la traducció de les *giongo* (aquelles onomatopeies que són la reproducció d'un so) és la traducció per una onomatopeia equivalent. En canvi, en el cas de les *gitaigo* s'observa l'ús d'una varietat de tècniques de traducció. No n'hi ha cap que predomini clarament per sobre de les altres. Això últim posa de manifest la creativitat que el traductor necessita per a transmetre el significat d'aquestes expressions. D'altra banda, a diferència de l'espanyol, l'anglès també compta amb un altre recurs: l'ús de verbs, noms i adjectius que funcionen com a onomatopeies. Aquesta és la segona tècnica més utilitzada pel que fa a la traducció de les onomatopeies en aquesta llengua, mentre que en espanyol es tendeix, més sovint, a canviar el significat de l'onomatopeia o a utilitzar préstecs de l'anglès o el japonès. Així veiem la dificultat de trobar una traducció adequada per a aquestes expressions.

Bibliografia

- Bueno Pérez, M. L. (1994). La onomatopeya y su proceso de lexicalización: notas para un estudio. *Anuario de estudios filológicos*.
- Cañellas, D. C. El discurso de los tebeos y su traducción. <https://www.tebeosfera.com/1/Documento/Articulo/Academico/01/tebeostraduccion.pdf>
- De La Cruz Cabanillas, I., i Martínez, C. T. (2009). La influencia de las formas inarticuladas, interjecciones y onomatopeyas inglesas en los tebeos españoles. *Revista de Lingüística y lenguas aplicadas*, (4), 47-58.
- Garcés, C. V. (2015). 11 Onomatopoeia and Unarticulated Language in the Translation of Comic Books. The Case of Comics in Spanish. En *Comics in Translation*, editat per Federico Zanettin, 237-250. St Jerome Publishing.
- Gasca, i Gubern, R. (2008). *Diccionario de onomatopeyas del cómic*. Cátedra.
- Hinekure, W, Aruko (2019) *Kieta Hatsukoi*, vol. 1. Trad. Ozores, Eduardo. Milkyway ediciones.
- (2019) *Kieta Hatsukoi*, vol 1. Shueisha.
- (2019) *Kieta Hatsukoi*, vol. 1. Trad. Cash, Jan. Viz Media.
- Huang, C. W., i Archer, A. (2014). Fluidity of modes in the translation of manga: The case of Kishimoto's Naruto. *Visual Communication*, 13(4), 471-486.
- Inose, H. (2007). Translating Japanese onomatopoeia and mimetic words. *Translation research projects*, 1, 97-116.
- . (2009). *La traducción de onomatopeyas y mimesis japonesas al español y al inglés: los casos de la novela y el manga*. Tesis doctoral, Universidad de Granada.
- Kaindl, K. (1999). Thump, whizz, poom: A framework for the study of comics under translation. *Target. International Journal of Translation Studies*, 11(2), 263-288.
- Leitão. (2010). Estratégias na tradução de onomatopeias japonesas nos mangás: reflexões e classificação. *Tradterm*, 16, 281.
- Luyten, S. M. B. (2002). Onomatopoeia e mimesis no mangá: a estética do som. *Revista USP*, (52), 176-189.
- Ogura, Y. (2016). 日英オノマトペの考察: 日英擬音語・擬態語の全体像を概観する (A Comparative Study of Japanese and English Onomatopoeia). *Osaka University Center for Japanese Language and Culture Education*, 14, 23-33.
- Riera-Eures, i Sanjaume, M. (2010). *Diccionari d'onomatopeies i altres interjeccions: amb equivalències en anglès, espanyol i francès*. Eumo.
- Rohan, O., Sasamoto, R., i O'Brien, S. (2021). Onomatopoeia: A relevance-based eye-tracking study of digital manga. *Journal of Pragmatics*, 186, 60-72.
- Sadygul, Y. (2016). オノマトペの分類について (Sobre la classificació de les onomatopeies). *Journal of Oriental Studies*, 54(1).

- Sell, C. (2011). Manga translation and interculture. *Mechademia*, 6(1), 93-108.
- Tajima, K. (2006). オノマトペ (擬音語擬態語) について (Sobre las onomatopeyas, giongo y gitaigo). 関西外国語大学留学生別科日本語教育論集, 16, 193-205.
- Wu, X., I Chen, D. (2018). 機能的等価理論に基づくオノマトペの中国語訳研究: 漫画オノマトペを中心に (Chinese translation study of onomatopoeia based on functional equivalence theory: Focusing on manga onomatopoeia). 札幌大学総合論叢, 46, 87-108.
- . (2019). 漫画オノマトペの特徴及び翻訳手法についての研究: 『まんぷくマラソン旅』を例として (Research on the characteristics and translation methods of manga onomatopoeia: Taking "Manpuku Marathon Journey" as an example). 札幌大学総合研究, 11, 117-136.